

ASIGURAREA DREPTULUI LA APĂRARE A PĂRĂTULUI – CERINȚA DESFĂȘURĂRII UNUI PROCES CIVIL ECHITABIL

Ensuring the right of the defendant – the requirement of deployment of a civil fair trial

Dumitru DUMITRAȘCU, drd.,
specialitatea Drept procesual civil, Universitatea de Stat din Moldova
Conducător științific: Alexandru COJUHARI, dr. hab., prof. univ.

Abstract: *In the democratic society, everyone is entitled to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal established by law. In order to ensure the right to fair trial, the civil defendant has the right to defence against the plaintiff's claims. On this basis, the defendant has the opportunity to file objections against the plaintiff's claims and to make counter claim to offset a previous claim.*

Keywords: *civil procedure, the rights of civil defendant, right to fair trial, right to defence, plaintiff, civil defendant, adversarial principle.*

În statul de drept unul dintre principiile fundamentale este dreptatea sau, denumit altfel, echitatea. Dreptatea reprezintă un principiu moral, dar și juridic conform căruia persoanele trebuie să interacționeze cu ceilalți într-un mod corect, să identifice ceea ce este drept și să urmeze pe aceasta. Dicționarul explicativ al limbii române [1] definește dreptatea ca fiind un „principiu moral și juridic care cere să se dea fiecăruia ceea ce i se cuvine și să i se respecte drepturile; echitate; faptul de a recunoaște drepturile fiecăruia și de a acorda fiecăruia ceea ce i se cuvine”.

În situația în care unei persoane i s-a încălcat un drept sau i-a fost neglijat interesul legitim, spunem că acesteia trebuie „să i se facă dreptate”, adică să fie reparată încălcarea comisă. În materia drepturilor civile, dreptatea se înfăptuiește prin intermediul instanțelor judecătorești. În acest sens, art. 10 din Codul civil prevede că „apărarea drepturilor civile încălcate se face pe cale judiciară”. Modalitățile concrete de transpunere în practică a procedeele de apărare a drepturilor subiective civile sunt consacrate în dreptul procesual civil. Astfel, Codul de procedură civilă, prin dispozițiile sale, consfințește modalitățile prin care o persoană poate solicita instanței judecătorești intervenirea într-un litigiu pentru restabilirea ordinii de drept, adică a dreptății.

Pentru susținerea acestui punct de vedere, invocăm prevederile art. 4 din Codul de procedură civilă: „Sarcinile procedurii civile constau în judecarea justă, în termen rezonabil, a cauzelor de apărare a drepturilor încălcate sau contestate, a libertăților și a intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice și asociațiilor lor, ale autorităților publice și ale altor persoane care sunt subiecte ale raporturilor

juridice civile, familiale, de muncă și ale altor raporturi juridice, precum și în apărarea intereselor statului și ale societății, în consolidarea legalității și a ordinii de drept, în prevenirea cazurilor de încălcare a legii”. Prin urmare, în cadrul justiției civile apar, de regulă, doi subiecți principali: reclamantul, cel care invocă că i s-a încălcat sau contestat dreptul, și pârâtul, în privința căruia se presupune că este acel care a încălcat sau a neglijat dreptul reclamantului.

Reieșind din considerentul că principiul dreptății este unul fundamental și caracteristic statului de drept, părțile în cadrul procesului civil sunt egale în drepturi procedurale, astfel fiecare dintre ele are la îndemână mijloacele procedurale pentru susținerea poziției asupra circumstanțelor de fapt și de drept. Principiul egalității părților în cadrul procesului civil reprezintă transpunerea directă a tratatelor și convențiilor internaționale în domeniul drepturilor omului. Părțile în procesul civil se bucură de drepturi procedurale egale. Așadar, dreptului reclamantului de intenta acțiunea civilă îi corespunde dreptul pârâtului la apărare împotriva acțiunii prin intermediul invocării obiecțiilor sau intentării acțiunii reconvenționale [2, p. 80].

În acest sens, art. 10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului stipulează că orice persoană are dreptul în deplină egalitate de a fi audiată în mod echitabil și public de către un tribunal independent și imparțial care va hotărî asupra drepturilor și obligațiilor sale. Art. 14 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice reiterează că toți oamenii sunt egali în fața tribunalelor și curților de justiție; orice persoană are dreptul ca litigiul în care se află să fie examinat în mod echitabil și public de către un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit prin lege, care să decidă fie asupra temeiniciei oricărei învinuiri penale îndreptate împotriva ei, fie asupra contestațiilor privind drepturile și obligațiile sale cu caracter civil.

De asemenea, Convenția europeană a Drepturilor Omului stipulează în cadrul art. 6 că orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil.

În aceeași ordine de idei, Constituția RM proclamă dreptul la apărare ca fiind unul fundamental, astfel art. 26 prevede că dreptul la apărare este garantat; fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale.

O constatare prealabilă și de principiu se impune în cadrul evidențierii importanței dreptului la apărare: multe dintre atributele organizării și funcționării instanțelor judecătorești sunt tot atâtea garanții ale „dreptului la apărare” (legalitatea, rolul activ al instanței, egalitatea armelor, contradictorialitatea, căile de atac etc.). Dreptul la apărare nu este însă doar o simplă prerogativă indusă. El este un drept fundamental distinct, care induce la rândul-i multiple exigențe pentru un proces echitabil, și un drept autonom european, derivat din sistemul de exigențe prevăzute de art. 6 parag. 1 din Convenția europeană. [3, p. 219]

Prin urmare achiesăm la punctul de vedere a autorului Ligia Dănilă Cătuna [4, p. 30] conform căruia garantarea dreptului la apărare este mai mult decât o obligație, este un principiu constituțional și un principiu de esență pentru derularea procesului civil. Această concluzie rezultă din faptul că dreptul la apărare este un drept inclus în convenții și tratate internaționale, precum și rezultă din legea fundamentală a țării.

Deci, chiar dacă pârâtul în cadrul procesului civil este reclamat ca fiind cel care a încălcat dreptul părții opuse, el are la dispoziție un șir de mijloace și procedee procesuale ce îi asigură apărarea și susținerea poziției sale. Așadar, în cadrul procesului civil pârâtul se bucură de următoarele drepturi procedurale: dreptul de a lua cunoștință de materialele dosarului, de a face extrase și copii de pe ele, de a solicita recuzări, de a prezenta probe și de a participa la cercetarea lor, de a pune întrebări altor participanți la proces, martorilor, experților și specialiștilor, de a formula cereri, de a reclama probe, de a da instanței explicații orale și scrise, de a expune argumente și considerente asupra problemelor care apar în dezbaterile judiciare, de a înainta obiecții împotriva demersurilor, argumentelor și considerentelor celorlalți participanți, de a ataca actele judiciare etc.

Cu titlu de drept comparat, Noul Cod de procedură civilă din România reglementează în cadrul art. 13 dreptul la apărare. Conform acestui text de lege, dreptul la apărare este garantat. Părților li se asigură posibilitatea de a participa la toate fazele de desfășurare a procesului. Ele pot să ia cunoștință de cuprinsul dosarului, să propună probe, să își facă apărări, să își prezinte susținerile în scris și oral și să exercite căile legale de atac, cu respectarea condițiilor prevăzute de lege.

Savantul Ioan Leș [5, p. 49-50] susține că dreptul la apărare este prezentat în două accepțiuni: una materială și alta formală. În sens material, prin dreptul la apărare înțelegem ansamblul prerogativelor recunoscute de lege părților în scopul susținerii intereselor lor. În această perspectivă dreptul la apărare include în conținutul său posibilitatea părților de a lua cunoștință de toate actele de la dosar, de a formula cereri, de a solicita probe, de a invoca excepții de procedură, de a exercita căile legale de atac, de a recuza pe judecători etc. Dreptul la apărare în sens material se realizează, mai adaugă autorul citat, și prin modul de organizare a sistemului judiciar, inclusiv a structurii controlului hotărârilor judecătorești ne-temeinice sau nelegale.

Profesorul Florea Măgureanu [6, p. 32] definește latura materială a dreptului la apărare ca fiind ansamblul drepturilor și garanțiilor procesuale pe care le are, în temeiul legii, orice parte în proces pentru a i se asigura susținerea și valorificarea în justiție a intereselor sale legitime. Noțiunea „apărare” se referă la apărarea și valorificarea oricăror interese legitime ocrotite de lege, fie că ele sunt ale reclamantului (eventual ale intervenientului sau altui participant) în procesul civil, fie că sunt ale părții civile (eventual ale responsabilului civilmente sau ale altui participant) în procesul civil, fie că sunt ale pârâtului, chematului în garanție.

Autorul Ioan Leș [5, p. 49-50] menționează că prin dreptul la apărare în sens formal se desemnează posibilitatea recunoscută părților litigante de a-și angaja

un apărător care să le asigure o apărare calificată. Aici trebuie să atragem atenția că în sistemul procesual civil român, ca și în sistemul autohton, părțile nu au obligația de a-și angaja un apărător, ci ele sunt libere să aprecieze cum pot fi mai bine apărate interesele lor legitime. Chiar și aceasta libertate de a alege angajarea sau nu unui avocat, reprezintă o modalitate de realizare a principiului dreptului la apărare.

În procesul civil, dată fiind poziția de egalitate a părților, raportul dintre pretenție și apărare este reciproc: una o presupune și activează pe cealaltă. Drept urmare, noțiunea de apărare nu poate fi strict limitată – așa cum s-ar putea crede la prima vedere – numai la poziția procesuală a pârâtului. În această privință, într-adevăr, este de observat că față de pretențiile reclamantului pârâtul poate adopta și menține – prin excepții, contraprobe, concluzii orale etc. – în cadrul unei apărări simple, defensive. Nu este însă mai puțin adevărat că pârâtul poate ridica, la rândul său, față de reclamant sau o terță persoană, pretenții proprii pe calea unei cereri reconvenționale sau a unei chemări în garanție, determinând astfel – din partea acestora – o atitudine opusă, de apărare. [7, p. 50]

În această ordine de idei, trebuie să subliniem faptul că dreptul la apărare reprezintă și o modalitate de garantare a principiului contradictorialității procesului civil. În conformitate cu art. 26 alin. (2) din CPC, contradictorialitatea presupune organizarea procesului astfel încât părțile și ceilalți participanți la proces să aibă posibilitatea de a-și formula, argumenta și dovedi poziția în proces, de a alege modalitățile și mijloacele susținerii ei de sine stătător și independent de instanță, de alte organe și persoane, de a-și expune opinia asupra oricărei probleme de fapt și de drept care are legătură cu pricina dată judecării și de a-și expune punctul de vedere asupra inițiativelor instanței.

În doctrină s-a expus opinia [8, p. 102] că principiul contradictorialității reprezintă posibilitatea părților de a participa în mod activ la prezentarea, argumentarea și dovedirea drepturilor lor în cursul desfășurării judecării pricinii, având dreptul de a discuta și combate susținerile făcute de fiecare din ele în scopul stabilirii adevărului și al pronunțării unei hotărâri legale și temeinice.

Principiul contradictorialității prevede următoarele drepturi esențiale ale părților și altor participanți în procesul civil: [9, p. 107-108]

- de a determina obiectul probațiunii, prin invocarea circumstanțelor ce constituie drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale. Fiecare parte trebuie să dovedească circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale;
- de a prezenta probele pertinente la adresarea în instanța de judecată. Reclamantul trebuie să indice în cerere de chemare în judecată probele pe care înțelege să le folosească pentru argumentarea pretențiilor sale, iar pârâtul va indica probele în referință sau în cerere reconvențională, ce vor combate susținerile părții potrivnice;
- de a lua cunoștință de materialele dosarului, de a face extrase și copii de pe ele;

- de a fi înștiințat despre locul, data și ora ședinței de judecată sau al efectuării unor acte de procedură. Procedura de citare a pârâtului reprezintă o importanță fundamentală în cadrul procesului civil, astfel prin aceasta se asigură posibilitatea pregătirii apărării. Încălcarea obligației de citare a participantului la proces atrage după sine casarea hotărârii primei instanțe, independent de argumentele cererii de apel (art. 388 alin. (1) lit. b) din CPC). De asemenea, neînștiințarea despre locul, data și ora ședinței reprezintă un temei pentru declararea recursului, pe motivul încălcării normelor de drept procedural (art. 432 alin. (3) lit. b) din CPC);
- de a cunoaște poziția în proces a părții opuse primind copiile de pe cererea de chemare în judecată, în cazul pârâtului, referință și/sau cerere reconvențională, în cazul reclamantului, precum și a copiilor documentelor care certifică circumstanțele pe care își întemeiază pretențiile. În caz contrar, este inimaginabil cum partea potrivnică va cunoaște esența pretențiilor celeilalte părți și cum va formula și susține propria poziție în proces;
- de a avea un reprezentant în procesul civil – apărător în procesul contradictoriu;
- de a-și expune punctul de vedere asupra oricărei probleme care a apărut pe parcursul desfășurării procesului.

Așadar, este indiscutabil faptul că fără recunoașterea și garantarea dreptului la apărare, nu se poate realiza un proces contradictoriu, deoarece contradictorialitatea implică discutarea și examinarea a două poziții contrare. Obiectivul care se îndeplinește, pe de o parte, prin posibilitatea reclamantului de a sesiza instanța judecătorească cu acțiune civilă, de a solicita repararea dreptului încălcat cu prezentarea probelor relevante în acest sens. Iar, pe de altă parte, pârâtul dispune de dreptul la apărare, adică poate să prezinte instanței de judecată poziția sa față de acțiunea reclamantului, să prezinte explicații și contraprobe care urmăresc combaterea celor afirmate de către partea potrivnică. În același timp, se cere de remarcat faptul că în cadrul procesului pornit pârâtul are dreptul la apărare, dar nu obligație, astfel acesta poate să adopte un comportament pasiv în cadrul examinării cauzei și chiar să nu fie prezent în ședința de judecată. În susținere vine dispoziția alin. (3) art. 206 din CPC care stipulează că dacă pârâtul, înștiințat legal despre locul, data și ora ședinței de judecată, nu s-a prezentat în judecată și nu a comunicat instanței motivul neprezentării sau dacă motivele sînt considerate de instanță ca fiind neîntemeiate, sau dacă pârâtul nu a solicitat examinarea pricinii în lipsa sa, instanța o examinează în lipsa acestuia. Însă, apreciem că adoptarea unei poziții active a pârâtului, în sensul participării acestuia la ședințele de judecată, formularea obiecțiilor și susținerilor întru apărarea intereselor sale, prezentarea probelor în acest sens, va contribui neîndoielnic la examinarea cauzei civile într-un mod echitabil cu pronunțarea unei hotărâri legale și întemeiate.

În acest context, autoarea Mihaela Tăbârcă menționează [10, p. 259] că odată acționat în judecată, în funcție de interesele sale, pârâtul poate dezvolta o

anumită strategie procesuală – fie este total pasiv, nu răspunde în niciun fel cererii reclamantului și lasă procesul să evolueze în sensul propus de acesta (evident, sub controlul judecătorului, care, în exercițiul rolului activ, conduce dezbaterile în vederea aflării adevărului), fie recurge la diferitele mijloace de apărare recunoscute de lege.

Apărărilor pe care și le face pârâtul în cursul procesului civil constituie urmarea firească a cererii de chemare în judecată. Tocmai de aceea, apărărilor nu beneficiază de autonomie totală față de cererea reclamantului, ci își are rațiunea în existența acesteia.

Din cele relatate supra indiscutabil se conturează importanța și contribuția apărărilor pârâtului în înfăptuirea justiției civile. Așadar, în cele ce urmează vom prezenta o caracterizare generală a principalelor mijloace de apărare a pârâtului.

Reieșind din considerentul că în cadrul procesului civil participă, de regulă, două părți cu interese contrare la soluționarea acțiunii, pârâtul se poate folosi de anumite mijloace procesuale ce îi oferă posibilitatea de a se apăra împotriva acțiunii civile, aceste forme de apărare prevăzute de legislația procesuală civilă sunt: obiecțiile și acțiunea reconvențională. Acestea sunt două modalități principale de apărare a pârâtului în cadrul procesului civil.

Doctrina juridică de specialitate apreciază că obiecțiile pârâtului în cadrul procesului civil se divid în două categorii: obiecții materiale și obiecții procesuale.

Obiecțiile materiale sunt acele apărări a pârâtului ce se îndreaptă spre combaterea pretențiilor materiale ale reclamantului, altfel spus împotriva circumstanțelor de fapt și de drept pe care reclamantul își întemeiază pretențiile. Obiecțiile materiale reprezintă apărării pârâtului prin care se urmărește combaterea directă a pretenției ca nedreaptă sau inexistentă [5, p. 405]. Deci, obiecțiile materiale pot fi apărări în fapt (ca de exemplu pârâtul neagă faptul că reclamantul i-a împrumutat o sumă de bani) și în drept (de exemplu pârâtul nu neagă existența dreptului de creanță a reclamantului în valoare de 5000 lei, însă invocă că contractul de împrumut nu a fost încheiat în formă scrisă). Observăm că obiecțiile materiale sunt îndreptate spre combaterea dreptului la admiterea acțiunii.

Obiecțiile procesuale reprezintă acele apărări ale pârâtului prin care se urmărește întârzierea judecății, scoaterea cererii de pe rol sau respingerea acțiunii ca inadmisibilă. Deci, obiecțiile procesuale sunt îndreptate spre combaterea dreptului la intentarea acțiunii, pârâtul motivând existența anumitor încălcări comise de reclamant la momentul înaintării acțiunii, ca de exemplu pârâtul obiectează că reclamantul nu a respectat procedura, prevăzută prin lege sau prin contractul părților, de soluționare prealabilă a pricinii pe cale extrajudiciară. Prin urmare, pârâtul solicită suspendarea, încetarea procesului ori scoaterea cererii de pe rol din cauza că nu sunt respectate premisele sau condițiile înaintării acțiunii.

Având în vedere cele expuse, obiecțiile procesuale pot fi definite ca fiind mijloacele prin care, în condițiile legii, partea interesată invocă în cadrul procesului civil și fără a pune în discuție fondul dreptului, neregularități procedurale (privitoare la compunerea instanței, competența acesteia ori la actele de procedu-

ră), sau lipsuri referitoare la dreptul la acțiune, urmărind, după caz, anularea ori respingerea cererii formulate de reclamant [6, p. 244].

Modalitatea de invocare a obiecțiilor în cadrul procesului civil este variată, astfel pârâtul poate indica obiecțiile sale în cadrul referinței sau le poate invoca în formă orală în cadrul dezbaterilor judiciare.

Pârâtul nu este ținut să se limiteze la o simplă apărare prin invocarea obiecțiilor în cadrul procesului civil. El are posibilitatea de a părăsi această stare defensivă, spre a formula pretenții proprii față de reclamant. Acest drept îi este recunoscut de către CPC la art. 172, astfel articolul dat instituie regula conform căreia „pârâtul are dreptul să intenteze împotriva reclamantului o acțiune reconvențională pentru a fi judecată odată cu acțiunea inițială”.

Cererea reconvențională este actul procedural prin intermediul căruia pârâtul înaintează pretenții proprii împotriva reclamantului ce urmează să fie examinate concomitent cu acțiunea principală pentru valorificarea unui drept al pârâtului. Deci, acțiunea reconvențională reprezintă o pretenție separată a pârâtului contra reclamantului, ea este o veritabilă „contraacțiune”, un „contra atac” sau un „contra-ofensivă”, întrucât prin intermediul acesteia pârâtul își poate valorifica un drept propriu față de reclamant [11, p. 185].

Cererea reconvențională poate avea o existență de sine stătătoare în sensul că pârâtul poate alege fie să înainteze pretențiile lui către reclamant în cadrul acțiunii inițiale, adică în cadrul acțiunii civile ce a fost pornită de către reclamant, fie el poate să depună o acțiune după regulile generale în justiție care va fi examinată separat de acțiunea inițială. Însă, se apreciază că examinarea acțiunii pârâtului cu acțiunea inițială prezintă anumite avantaje care conduc la o examinare completă și veridică a raportului litigios dintre părți.

Așadar, mijloacele de apărare a pârâtului în cadrul procesului civil reprezintă o condiție intrinsecă a procesului echitabil în cadrul justiției civile. Rezumând cele expuse supra, apărările pârâtului contribuie la descoperirea adevărului prin faptul punerii în discuție a temeinicirii și legalității pretențiilor reclamantului, aceasta asigură desfășurarea unui proces contradictoriu ceea ce va permite instanței judecătorești examinarea și aprecierea completă a tuturor circumstanțelor cauzei, și, în final, instanța va adopta o hotărâre legală și întemeiată.

În acest sens, pe bună dreptate, s-a menționat că principiul dreptului la apărare depășește interesul părților, deoarece respectarea acestuia contribuie și la descoperirea adevărului în procesul civil. Astfel se explică și interesul consacării acestui principiu în diverse documente internaționale care, în acest mod, recunosc dreptul la apărare ca fiind o componentă esențială a apărării drepturilor fundamentale ale omului [12, p. 51].

Referințe bibliografice:

1. Dicționarul explicativ al limbii române. Disponibil: <http://www.dex.ro/dreptate> (accesat la 15.11.2016).
2. *Гражданское процессуальное право России.* / Отв. ред. Шакарян М.С. Москва: Былина, 1999.
3. Ion Deleanu. *Tratat de procedură civilă. Vol. I.* București: Universul Juridic, 2013.
4. Ligia Dănilă Cătuna. *Drept procesual civil: partea generală.* București: C.H. Beck, 2009.
5. Ioan Leș. *Tratat de drept procesual civil.* București: ALL Beck, 2001.
6. Florea Măgureanu. *Drept procesual civil.* București: ALL Beck, 2002.
7. Dumitru Radu, Gheorghe Durac. *Drept procesual civil.* Iași: Junimea, 2001.
8. Nicolae Timofti. *Unele aspecte de neconcordanță a normelor dreptului procesual civil și penal cu normele constituționale.* În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova*, nr. 3 din 1999.
9. Alexandru Prisac. *Drept procesual civil: Partea generală.* Ch.: Cartier, 2013.
10. Mihaela Tăbârcă. *Drept procesual civil. Vol. I - Teoria generală.* București: Universul Juridic, 2013.
11. Ion Deleanu. *Tratat de procedură civilă vol. I.* Arad: Editura Servo-Sat, 2000.
12. Adelina Bâcu. *Drept procesual civil: Partea generală: curs univ.* Ch.: S.n. (Tipogr. „Prin-Caro”), 2013.